

Ñawinchanapaq munay qillqasqakuna - 2013 wata -

enchua

Huk llaqtapim kimsa thatki sayayniyuq t'ika kan. Chay riqsinapaq kay qillqasqata ñawinchay.

Pisichalla kawsaq hatunkaray t'ika

Huk yuras Aro Gigante sutiyaq kan. Kay yurapa t'ikansi llapan t'ikamantapas hukniraypuni. ¿Imaraykutaq huknirayri? Kimsa thatki sayaytas tupun (tres metros nisqata), hinallataq huk hatun runahina llasanpas, (70 kilos nisqata). Chaykunaraykus hukniray kay t'ikaqa. Chaymi, tiqsi muyuntinpi llapan t'ikamanta aswan hatunmi, nispa ninku.

Indonesia mama llaqtapim Sumatra sutiyaq yunka suyu kan. Chay suyumanta kaqsi chay Aro Gigante t'ikaqa. Kay t'ika wiñananpaqqa q'uñi, huq'u, yana allpa imas kanan. Chayraykus yunkakunallapi wiñan.

Aro Gigante t'ikataqa “wañusqa t'ika” nispan nillankutaq. Ismusqa aychaman millayta asnaptinsi hinata ninku. Chhayna millayta asnaptinsi ch'uspikuna muyupayamunku. Ichaqa mirayninpi yanapasqankuraykus ch'uspikunaqa t'ikapaq allin.

Kay Aro Gigante yuraqa, 40 wata kawsayninpi kimsa, tawa kutillata t'ikan. Kay t'ikañataqsi kimsa p'unchawllata kawsan.

Ruranakuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy:

a ¿Hayk'a unaytaq Aro Gigante sutiyuq t'ikari kawsan?

ch ¿Imaraykutaq Aro Gigante yurapa t'ikantari "wañusqa t'ika" nispa nillankutaq?

2. Kunanqa Aro Gigante sutiyuq t'ikamanta kay warmapa rimasqanta ñawinchay:

Manam ñuqapaqqa chaninchu "Wañusqa t'ika" nispa nisqanku. Wañusqa ninchikqa pipas manaña kawsaptinmi. Ichaqa chay t'ikaqa kawsanmá, riki.

Chay warmapa rimasqan, ¿qampaq allinchu kanman? ¿Imarayku?

3. Kay Anti suyunchikpim Qantu sutiyuq t'ika kan. Kay t'ikas Inkakunapa ancha chaninchasqan kasqa, ¿chayta qam yacharqanki? Kay munay t'ikamanta astawan waturimuspa mayt'uykipi qillqay. Chay ruranaykipaqqa tayta mamaykitapas huk kuraq runakunatapas tapurikuyta atinkin.

Puna suyupiqá wakin runam, ima munasqantachus sut'inchakunanta munan chayqa, Iqiquta mañarikun, paytaqsi chay munayninta hunt'achin. Kaypim Iqiqumanta huk munay willakuy kachkan.

Mañakusqa simi: *Espíritu. Mana rikuchikuq, imaymana atiyniyuq.*

Sumaq sunquyuq Iqiqu

May unay watakunaraqsi, Anti suyupiqá, Awqa sutiyuq ancha millay *espíritu* nisqa kasqa. Kay nunaqa llapan ayllu runatas mana samachispalla llamk'achiq kasqa. Pichus mana llamk'ayta munaqchu chayqa, nina wachkhawansi runataqa wañurqachinankama hasut'iykuq kasqa. Chayta rikuspas runaqa nisu manchasqapuni kawsaq kasqaku. Hinallataqsi chhayna muchuypi kawsasqankuwan sayk'usqaña kallasqakutaq.

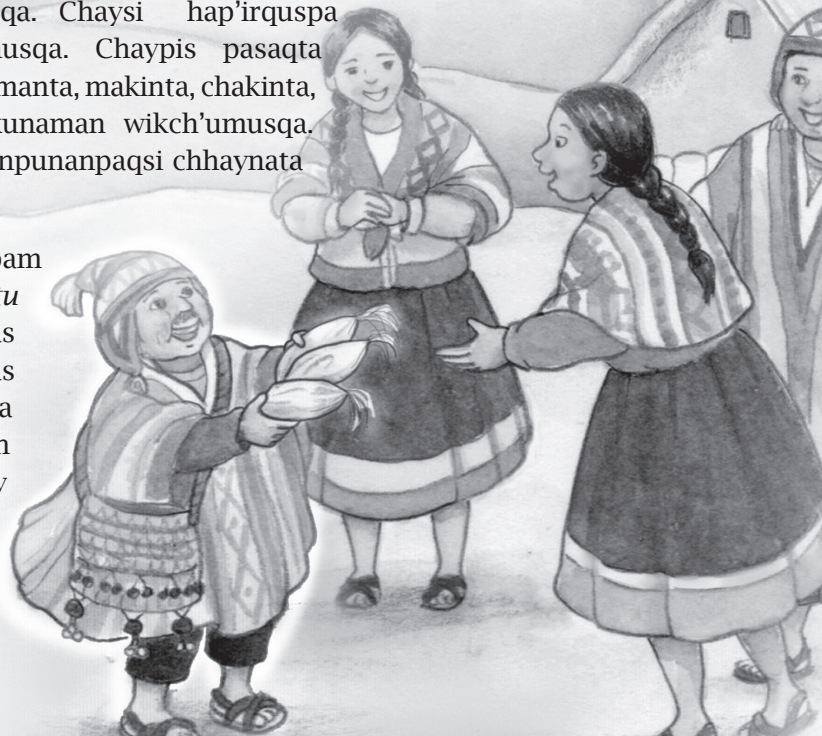
Huk p'unchawsi, huk runakuna huñunarkukuspanku Awqataqa qunqaylla hap'irquspa k'aspiwan q'asuykusqaku. Hinaspas, wañurqunñachá nispa, saqirparipusqaku. Ichaqa Awqaqa wañuqllas churakusqa. Chaysi phiñasqallaña sayarirquspa yarqay muchuyta apachimusqa. Chaypaqsi t'inti kurukunata rikhurichisqa. Chay kurukunawansi chackrapí llapan tarpusqankuta mikhuykachisqa. Hinallataqsi rit'itapas laq'aykachimullasqataq. Chaykunawansi, yarqaywan chiríwan ima unquykuspa, runakuna wañuyta qallarisqaku.

Chayta rikuspas Apu Qullana Awki huk *espíritu* nisqatañataq chay runakuna yanapananpaq kachamusqa. Paypa sutintaqsi Iqiqu kasqa. Chhaynas Iqiquqa unquq runata hampispa, yarqayniyuq runaman mikhunata quspa, ayllun ayllunta purimuq kaspá. Kuraq machulakunan kayhinata rimanku: "Iqiquqa ch'uspachanmantas askha sarata, hampi qurakunata hurqumuspa runaman quykuq. Ichaqa, imaynatas chay huch'uy ch'uspachallamanta chhaynaniraraq sarata qurakunata ima hurqusqantaqa, manam pipas yachaqchu", nispa.

Chayta yacharquspas chay millay Awqaqa anchata phiñakusqa. Muchuchisqay runakuna yanapasqanmantam Iqiquta wañuchisqa, nispas Awqaqa rimaykun.

Huk p'unchawsi, illapakunantin luqhi para chayamusqa. Chhaynata paraykuchkaptinsi Awqaqa Iqiqupa ñawpanpi qunqaylla rikhurirqusqa. Chaysi hap'irquspa Iqiqutaqa ch'iw niq pampaman aysatamusqa. Chaypis pasaqta maqaykuspa llapan kurkunta qhuruykusqa. Umanta, makinta, chakinta, kurkunta imas sapaq sapaqta karu suyukunaman wikch'umusqa. Kurkun wakmanta huñukuspa mana kawsarinpunanpaqsi chhaynata rurasqa.

Ichaqa, Iqiquqa manam wañusqachu, nispa kuraq machulakuna willakunku. Payqa *espíritu* hinallas Wiñay Llaqtapi kunankamapas kawsakuchkallan. Chay llaqtamantapachas runataqa yanaparillanpuni. Pichus ima munasqantaña sut'inchakunanta munan chayqa, Iqiqutas mañarikun, paytaqsi chay munayninta hunt'achin.

Ruranakuna

1. Kay rimaykuna chiqaq kaptinqa, qayllanpi “Ch” qillqata qillqay, llulla kaptintaq “Ll” qillqata qillqay:

Awqaqa runakuna yanapananpaq lqiquta kachamusqa.

Runakunaqa Awqata hap'irquspa p'anaykusqaku.

lqiqu ñak'arichispa Awqata wañuchisqa.

lqiquqa llapan muchuq runata yanapaq kasqa.

2. Kay tapukuykunata kutichiy:

a ¿Imapaqtaq Apu Qullana Awkiri lqiquta kay pachaman kachamusqa?

ch ¿Imayarkutaq Awqari lqiquta wañuchisqa?

chh ¿Pikunataq kay willakuypiri kasqaku?

1. -----
2. -----
3. -----

3. Kay qillqasqapiqa imaymana ruraykunam kasqa. Chaykunata ñawpaq ruraymanta qhipa ruraykama qillqaspa hunt'apay. Qatillata hunt'apanki.

Chay millay Awqaqa runata mana samachikpa llamk'aykachiq hasut'iykuq ima.

Awqaqa yarqay muchuyta apachimusqa.

lqiqu runakunata yanapaq kasqa.

Kunanqa lqiquqa *espíritu* hinalla Wiñay Llaqtapi kawsakuchkan.

¿Machu Pikchuta riqsinki?
Kay qillqasqata ñawinchaspa
chay ñawpa llaqtamanta
astawan yacharisun.

Qusqu Suyupim Puna wichaymanta Yunka uraykama huk hatunkaray wayq'u mast'arikuchkan. Chay wayq'upa chawpintataq Willka Mayu hatun mayunchik richkan. Kay mayu qayllanpim may unay watakunapirraq huk munay llaqtata inkakuna rurasqaku. Kay llaqtapa sutinmi Machu Pikchu. Kunanqa, ancha munay kasqanraykun "Maravilla del Mundo", nisqata Machu Pikchutaqa sutiya punku. Chay llaqtataqa Inkakunapa samakunankupaqsi rurankuman karqan.

Machu Pikchutaqa sasa puriy, qaqa qaqa urqupa mukukunpim rurasqaku. Kay urqutaqa may ukhu sankhakuna, mancharikuy sach'a sach'akunam muyurichkan. Chay urqupa aswan wichayninpim, achkha runa tiyananpaq, wasikunatapas, tampukunatapas Inkakuna wasichasqaku. Hinallataq, aswan urayninpiqa, mikhuykuna tarpunankupaq pata pata chakrakunata rurasqaku.

Imaymana sayay, tukuy rikch'ayniyuq rumikunawansi Machu Pikchuqa rurasqa kachkan. Imaynanirraq rikch'ayniyuq kasqanmanhinallas rumitaqa ch'iquspa achkha k'uchuyuqta rurasqaku. Chaymantataq llusk'ay llusk'ayta qhiturquq kasqaku. Huk pirqata ruraptinkuqa, huknin rumis hukkaq rumiwan k'apakta tinkunakun. Hinapis rumikunaqa mat'ita hap'inakun. Chayraykutaqsi rumikunapa tupanakusqanman huk yawrita t'urpuykuptinchik, mana yaykuyta atinchu.

Machu Pikchumantaqa, kunankamapas imaymanatam, mana ñiñyaraq, runaqa rimachkallanpuni. Ichaqa, imaynatachus ruraraqanku, hayk'a runachus ruraraqanku, chaykunataqa manam kunankama allintaraqchu ch'uyanchanku. ¿Kay munay llaqtamanta astawan yachayta munanki?

Ruranakuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy:

a Qillqasqamanhina, ¿imapaqtaq Machu Pikchutari rurasqaku?

ch Qillqasqamanhina, ¿imatataq chay urqupa aswan urayninpiri rurasqaku?

2. Kay rimaykuna chiqaq kaptinqa, qayllanpi “Ch” qillqata qillqay, llulla kaptinqa “Ll” qillqata qillqay:

Machu Pikchutaqa huk urqupa mukukunpim rurasqaku.

Machu Pikchutaqa imaymana sayay, achkha k’uchuyuq rumikunawansi rurasqaku.

Machu Pikchu pirqakunapi tupanakuq rumikunapa chawpinman huk yawrita t’urpuykusqaqa yaykurqullanmi.

3. Ñataq Machu Pikchumanta ñawincharqunkiña chayqa, ¿ima sutitataq chay qillqasqaman churawaq? Qillqasqapa umanpipas chay sutita qillqallaytaq.

4. Inkakunapa rurasqan ñawpa llaqtakunamanta, ¿mayqillantapas qam riqsinki? Riqsipaqa, imaynatachus, imakunawanchus ruraraqanku, chayta huk hatun papilpi qillqarqay, chaytataq masichaykikuna ñawinchananpaq, yachay wasiykipa pirqanpi k’askachiy. Manachus mayqin llaqtatapas riqsinki chayqa, huk kuraq runata tapurikuy.

¿Huk pukllana rurayta munanki? Chhaynaqa kay qillqasqata allinta ñawinchay.

Pukllana *paracaídas*

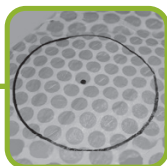
Phawachkaq avionmanta p'itaykamunapaqmi q'aytukunawan watasqa tila kan. Chay tilatan *paracaídas* ninku. Huk runa *avión* nisqamanta p'itaykun chayqa, *paracaídas* nisqatam kicharparin, hinapim runaqa allillamanta pampaman tiyaykamun. Hinapitaq mana imantapas k'irikunchu.

Kunanqa, q'uchurikuq hinalla pukllana *paracaídas* nisqata rurarqusun.

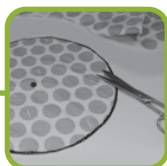
IMAKUNAWANTAQ RURASUNCHIK:

- Huk *plástico* wayaqa
- Huk *plástico* muyu tinapas manka kirpanapas.
- Q'aytu
- T'iqisqa muñikucha
- Lapisiru
- Tihiras

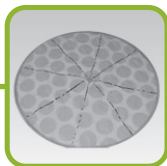
1 *Plástico* wayaqata mast'aspa hawanman tinata churasun. Tinapa patanta qatipasataq *plástico* patapi huk muyuta siqisun. Chaymantataq muyupa chawpinpi huk t'uquta rurasun.

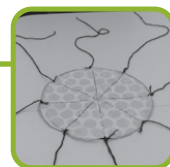
2 *Plástico* nisqapi siqisqanchik muyuta k'utuchisun.

3 Kay siq'ipi rikukusqantahina, pusaq t'aqata lapisiruwán rurasun. Muyupa chawpinta sapanka siqita chimpachisun.

4 Kunanqa, siqipa kasqanpi *plástico* patanta t'uqusun, chaymantaq q'aytuta watasun. Q'aytukunaqa chay sayaykaman kananku.

5 Chay q'aytukunata hukllaspa muñikuchapa rikrankunaman watasun. Sapankla rikranman tawa q'aytuta watasun, imaynan siq'ipi rikukuchkan hinata.

ikunanqa ña *paracaídas* pukllananchik kanña!
Imaynatachus uraykamunqa, chay rikunapaq hanaqman wikch'usunchik.

Ruranakuna

1. Qillqasqamahina, ¿imatataq *paracaídas* nisqawan ruranku?

2. Pukllana *paracaídas* nisqata ruraspari, ¿imatataq muyu tinawan ruranchik?

3. Imaynatachus *paracaídas* nisqata rurasqanchikmanhina, urapi rimaykunata ñiqichay. 1 yupaymanta 4 yupaykama qillqanki.

K'utuchisqanchik muyu *plástico* nisqapi pusaq t'aqata lapisiruwán siqisun.

Plástico patapi muyu siqisqanchikta k'utuchisun.

Plástico nisqapa patanpi t'uquchakunata rurasun.

Muñikuchaman q'aytukunata watasun.

4. "Pukllana *paracaídas*" qillqasqata ñawinchayta tukuspas kimsa warmakuna kayhinata rimasqaku:

Pedro

"*paracaídas* nisqayuc muñikumantam huk aranwayta willawachkanchik".

Juan

Imapaqmi *plástico* wayaqacha allin kasqa, chaymanta willawachkanchik.

Tomás

Imaynatas pukllana paracaidasta rurana kasqa, chayta yachachiwachkanchik.

¿Mayqinkaq warmataq chiqaq yuyayta rimasqa? ¿Imarayku?

5. Qamñataq huk *paracaídas* nisqata rurarquy, hinas imaynatas hanaqman wikch'uptyiki urmaykamurqan, chayta kaypi qillqarquy:

Apukunapa uywan

Wik'uñakunaqa Anti suyupa punankunapi kawsaq sallqa uywakunam kanku. Kay uywakunapaqa wasanmi ch'umpi; wixsan, chakin imataq yuraq. Wik'uñapa millwanqa tukuy uywapa millwanmanta aswan sumaq llamp'ullañan. Chay millwawanmi wayramanta, paramanta, chirimantapas p'istukun.

¿Imaynatam wik'uña pimantapas hark'akun?

Piqa achhuykamusqantachus watupakunku chayqa, Hayñachu urqu wik'uñam wich'isyaspa t'aqanpi kaq wik'uñakunaman willan. Ima uywachus hap'irquyta munaptintaq ñawpaq chakinkunawan thallmispa qatirin, mikhusqan phusnuwanpas thuqaykuspa hark'akun.

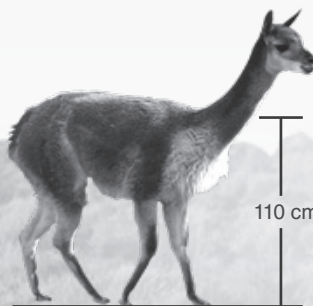
Hayk'aqmi wik'uña wachan

Wik'uñaqa puquy killakunapim phuyumuchkaptin utaq paramuchkaptin aswantaqa wachan. Uña wik'uñachakunapa millwanqa yuraqmi, chaymantañan wiñasqanmanhina ch'umpiman millwanqa tukupun.

Wik'uñapa kirunkuna

Wik'unapa ñawpa kirunqunaqa ñawch'illañan, chaykunawanmi mana saphinta t'iraspa ch'iwa pastuta khaskan. Chhaynapim mikhusqan pastuqa wiñapullan. Mana t'iraspa utaq pastuta mikhun chayqa, manam allpata wakchayachinchi.

110 cm.

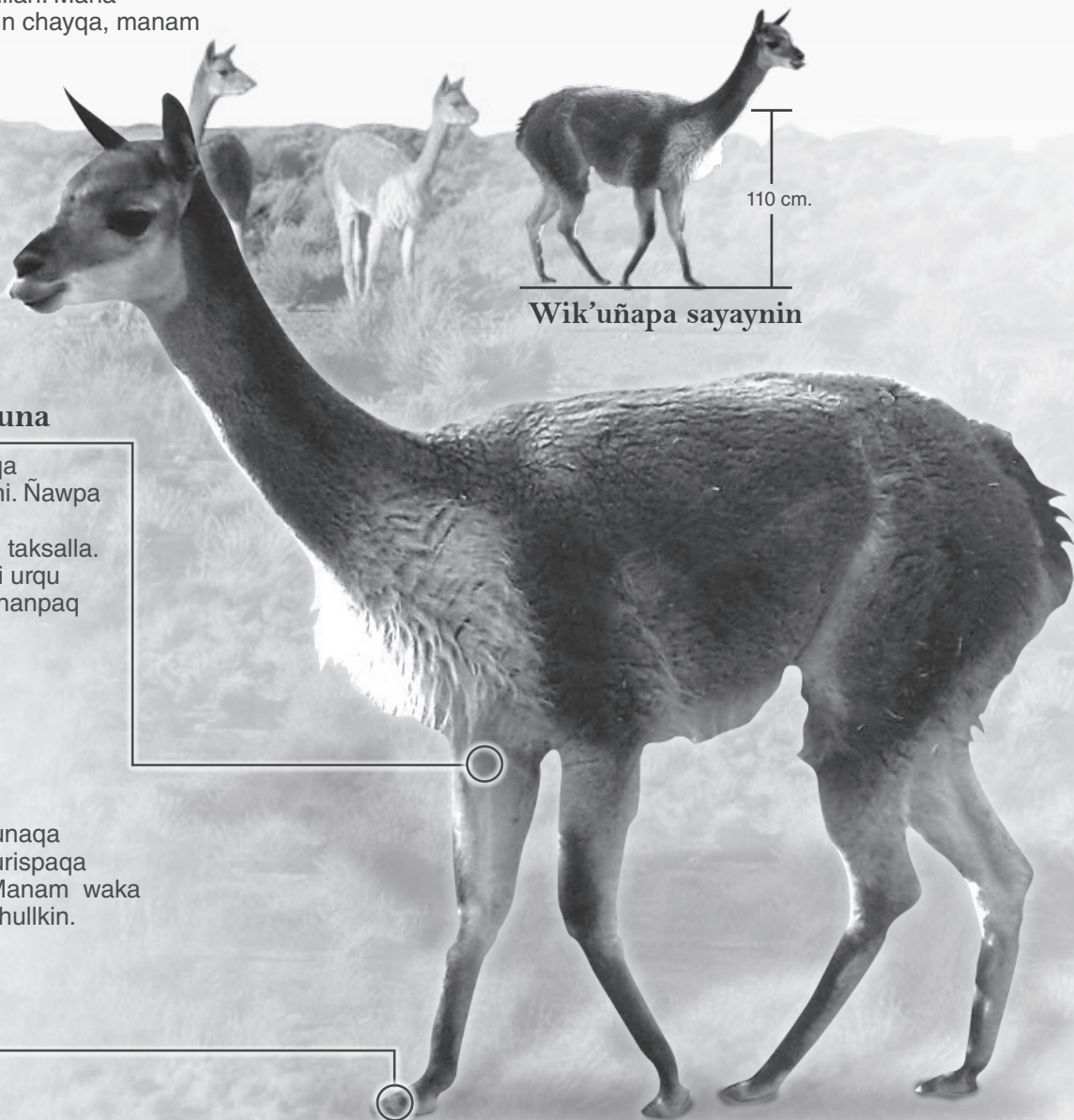
Wik'uñapa sayaynin

Wik'uñapa chakinkuna

Wik'uñapa chakichankunaqa llañuchataq wask'achataqmi. Ñawpa chakinkunam qhipa chakinkunamantaqa aswan taksalla. Chhayna taksalla kasqanmi urqu wichayman utqaylla phawanapaq allinuni.

Chaki pampankuna

Wik'uñapa chaki pampankunaqa ñapuyukullanmi. Chaymi purispaqa mana allpata huqarinchi. Manam waka hinachu purispaqa allpata thullkin.

Ruranakuna

1. Kay rimaykuna chiqaq kaptinqa, qayllanpi “Ch” qillqata qillqay, llulla kaptintaq “Ll” qillqata qillqay:

Huk t’aqa wik’uñatachus imapas mancharichin chayqa, huk uña wikuñachan wich’isyaspa willakun.

Uña wik’uñachapaqa wasanmi ch’umpi; wixsan, chakin, imataq yuraq llimp’i.

Ima uywachus wik’uña hap’irquyta munan chayqa, payqa mikhusqan phusnuwan thuqaykuspanmi hark’akun.

2. Kutichiy:

a ¿Imaraykutaq wik’uñakunari ch’iwa pastuta mikhuspa mana saphinta t’irankuchu?

ch ¿Imakunapitaq ñawpaq chakinkunawan wik’uñari yanapachikun?

3. Hunt’apay:

Pampata saruspari, ¿imapitaq kay uywakunari hukhina kanku?

VIK’UÑA

WAKA

4. Inkakunapa kawsasqanku pachapiqa wik’uñataqa millwan rutunankupaqmi chakuq karqanku. ¿Imaynatataq kunan pachapiri chayta rurachkanku? Chayta waturimuspa mayt’uykipi qillqay.

Yunkapiqa, unu ukhupi kawsaq *espíritu* nisqamanta imaymana willakuykuna kan. Kay qillqasqata ñawinchay, chaypim huk munay willakuyta tarinki.

Mañakusqa simi: Sirena. Kuskan warmi, kuskan challwa kurkuyuq runa.

Challwa warmi

Yunka uraypis huk warmi, mikhuna wayk'unanpaq, rumuman chakrata risqa. Chaykamataqsi wawankuna qhawarinanpaq qusanpa maman payachaman saqitamusqa.

Warmi kutimuspaqa manas rumullatachu apamusqa. *Zungaro* sutiuyuq challwatawansi apamusqa. Chayta rikuspas qusanpa maman payachaqa tapusqa:

- ¿Maymantataq chay challwakunatari apamuchkanki?- nispa. Qhachunin warmitaqsi kayhinata kutichisqa:
- Huk challwaq runakunawanmi tuparquni. Paykunam kay challwakunata quykuwanku- nispa.

Qhachuninñataqsi, karupi wawakuna pukllasqanta rikuspa payachata tapun:

- ¿Chaqay pukllaqkunachu wawaykuna kachkan?- nispa.
- Ay... warmi, ¡paykunayá, riki! ¿Huk wawakunachu kanman? - nispas payachaqa kutichin.

Mikhuna urastaqa, *zungaro* challwa thiqtitas qusan Mateoman warminqa qaraykun. Hinaspas kayhinata nisqa:

- Qampaqmi kay sumaq mikhunata wayk'urqapuyki - nispa.

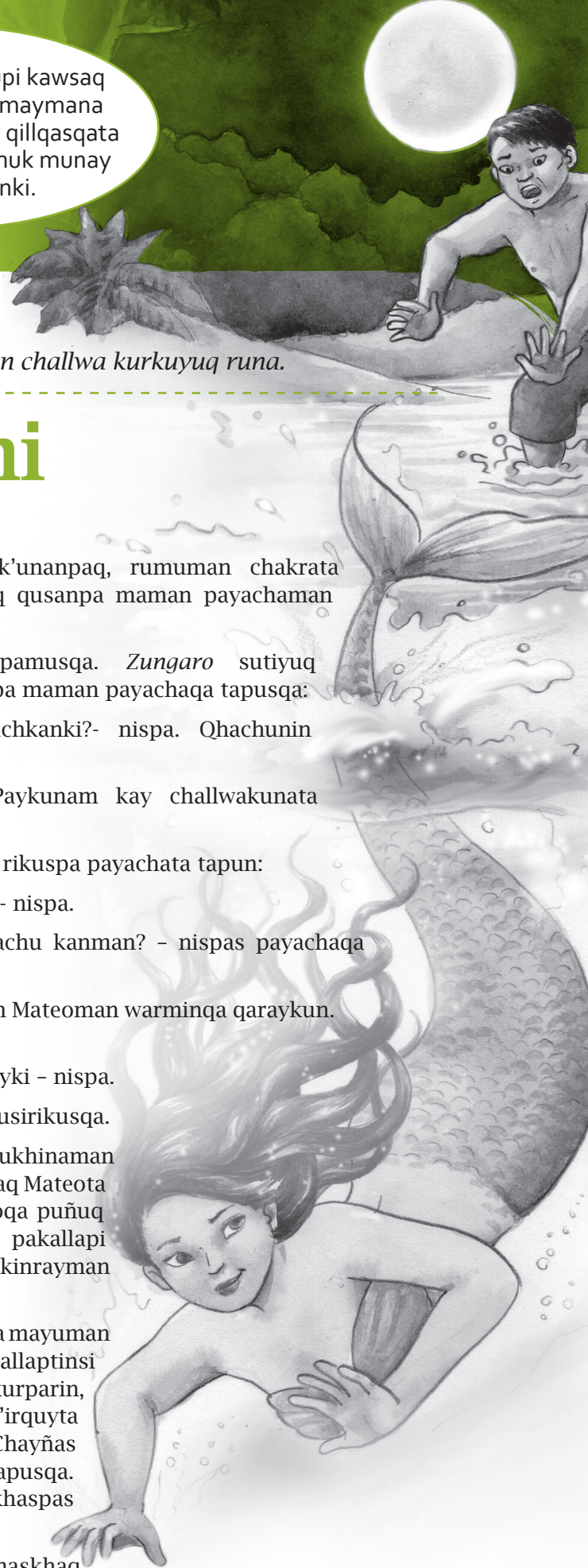
Mateotaqsi warminpa sumaq wayk'urqusqanwan kusirikusqa.

Mateopa mamansi ichaqa qhachuninpa hukhinaman tukusqanta watupakun, chaysi warmi qhawananpaq Mateota rimapayasqa. Chayta uyarikuspas chay tuta Mateoqa puñuq tukurqun. Chayllamansi warminqa sayarirquspa pakallapi wasimanta llusqirqun, hinaspas mayupata kinrayman puritamun.

Mateoqa karullamantas qatipan. Hinaspas warminpa mayuman p'itaykusqanta mancharisqa qhawan. Rikuchkallaptinsi warminpa chakinkuna challwapa chupaman tukurparin, hinaspas unupi wayt'ayta qallarín. Mateo hap'irquyta munaptinsi chay warmiqa utqhaylla ayqikusqa. Chayñas Mateoqa Yara sutiuyuq *sirena* kasqanta riqsirqapusqa. Kay Yaraqqa qharikunata wayllupayananaq maskhaspas mayumanta llusqimun.

Chaysi Mateoqa, mancharisqa chakrata warmi maskhaq risqa. Chiqaqtas chaypi warminqa sach'aman watasqa kachkasqa. Warmiqa yarqaymantas mana p'achallantin watarayachkasqa.

Chay p'unchawmantapachas, Mateoqa warminqa, maytapas rinanpaqqa allinta qhawarikuspa piwanpas pusachikuq kasqa.

Ruranakuna

1. Kay rimaykuna chiqaq kaptinqa, qayllanpi “Ch” qillqata qillqay, llulla kaptintaq “LI” qillqata qillqay:

Mateopa warminqa zungaro challwa thiqtita wayk’usqa.

Payachaqa qhachuninpa wasimanta pakallapi llusqisqanta rikusqa.

Mateoqa warminpa chakinkuna challwapa chupanman tukurparisqanta rikurqusqa.

2. Tapukuykunata kutichiy:

a ¿Imaraykutaq Mateori warminta qhawapayasqa?

ch Mateo chakrata chayaptinri, ¿imaynataq warmin kachkasqa?

chh ¿Piqpa rantintataq Yara Mateopa wasinta risqa?

3. Kay qillqasqapiqa imaymana ruraykunam kasqa. Chaykunata ñawpaq ruraymanta qhipa ruraykama qillqaspa hunt’apay. Qatillata hunt’apanki.

Huk warmi wayk’unanpaq chakrata rumu apamuq risqa.

Warmin qhawanapaq Mateota maman rimapayasqa.

Warmiqa mayuman p’itaykusqa, hinaspataq chakinkuna challwapa chupanman tukurqapusqa.

4. Aylluykipiqa runaman tukuspa puriq *espíritu* nisqamanta willakuykuna kanpunin. Chaymanta piwanpas willachikamuy. Kaqllatataq yachaq masiykikunapas rurachunku. Yachay wasiykipitaq llapan willakuykunata huñuspa qillqaychik. Chaykunata lliwpa ñawinchanapaq yachay wasi pirqaman k’askachiychik.

¿Cala Cala Ayllupi wikuña chakuy rurasqankuta yacharqanki?

Kay periódico nisqapim chay Cala Cala chakumanta willakuy kachkan, Hinallataq huk willakuykunapas kachkan. Chaykunata ñawinchay.

14 Rimayninchik

2012 wata, qhapaq raymi killapa 9 p'unchawninpi.

KINUWA, Q'AYA WATA MIKHUY

Lima Ilaqta. Perú suyunchikpis wawakuna qhali, allin kallpachasqa kanankupa q'aya watakunapiqa kinuwata aswanta mikhunqaku.

Kunanmantaqa, suq'a unquyniyuq wawakuna pisiyananpaqsi Perú suyu kamachikuqkuna kinuwa mikhunankupaq yanaparimuchkan. Hinapis tukuy Ilaqtakunapi wawakunaqa allin kallpachasqa, qhali wiñanqaku. Hinallataqsi, kay Lima Ilaqtapipas llapan wakcha ayllukunapaq

kinuwataqa rakinqaku. Chhaynapi wawakuna, wayna sipaskuna ima allinta mikhunankupaq.

Chaypaqqa, kay 2013 wata mantapachas

suyunchik kamachikuqkuna allpa llamk'aq runata yanaparimuchkanku. Allinyachisqa musuq kinuwa muhuta rakispas yanapamuchkanku. ■

Kamachikuqkuna kinuwa tarpunapaq yanapachkanku

PARADA QHATUS PARQUE KAPUNQA

Lima Ilaqta. Lima Ilaqtapi Parada hatun qhatupis kunanqa mana qhatuqkuna kanñachu. Llapan qhatuq runakunasripunku. "Mercado Mayorista de Santa Anita" sutiyuq qhatumansi yaqa llapan runakunaqa ripunku.

Lima *municipio* nisqapi kamachikuq warmis kayhinata nisqa: "kay p'unchawkunallapim kay pampapi huk *parque*

rurakunqa. Hinallataq, guardia nisqapaqpas wasinkuta sayarichikunqa", nispa. Chay rurankuwansi chay qayllapi tiyaqkunaqa kusionqa

kachkanku, wawakuna pukllakunankupaq, suwakuna mana kananpaqpas allin kasqanrayku. ■

“CHAKU CALA CALA 2012” SUTIYUQ RAYMI ALLINTA RURAKUSQA

Puno Ilaqta.- Imaynan ñawpa watakuna wik'uñata huñuspa millwanta rutuq karqanku, hinatas kunapas “Chaku Cala Cala 2012” sutiuyuq raymipi yaqa 2 waranqa wiku'ñata huñusqaku. Kay raymitaqa qayna 2012 watas, Uma Raymi killapa 10 p'unchawninpi rurasqaku. Kay pachapiqa 150 kilumanta aswan askhata millwata rurusqaku.

Cala Cala hatun ayllu Kamachikuqkun kayhinata nisqaku: “kunan wataqa wik'uñan astawan mirarqun.

Wik'uña qhawariqkunata churaptiykun chhayna askhataqa mirarqun. Chaywanmi pakallapi wik'uña wañuchiqa pisiyamuchkan. Hinallataq, kunan wata allinta paramuptin, mikhunan pastupas allinta wiñamun, chaykunawanmi aswanta mirachkan”, nispa.

Millwa rutuyta tukuspaqa, llapan runas wik'uña kasarachiy raymita rurasqaku. Chay kasarachiy Umallinanpaqqa, Putina Ilaqta kamachikuq Uriel Lamatas akllasqaku.

Paysi kayhinata nisqa: “wik'uñanchik mirananpaqmi kay kasarachiytaqa ñawpa usuta ruranchik. Mana qullupunanpaqqa, ñuqanchik hinallataq rurankupaq w a w a n c h i k k u n a t a yanaparisunchikpuni”, nispa. ■

WATANAY MAYU PICHAYTAS QALLARINKU

Qusqu Ilaqta.- Mana astawan qhillichanankuraykus Qusqu Ilaqta Kamachikuqkuna “Watanay Mayuta Picharisun” sutiuyuq proyecto nisqa llamk'ayta qallarichinku. Kikin mayu patapis *Gobierno Regional Umalliq* wiraqucha kayhinata nisqa: “Kay ñawpaq llamk'aypiqa mayu qhatakunata pichasunchik, unutas allinta ch'uyayachisunchik.

Qhari warmi Watanay mayuta pichkachkanku

Chaypaqmi askha hunu qullqita churakuchkan”, nispa.

Qayna watakunapiqa, wasinkumantas qhilli unuta Watanay mayuman qarqumuqku. Chayraykus

kay mayuqa millay asnaqman tukupusqa. Ichaqa, sumaq ch'uya wakmanta kapunanpaqsi, kay llamk'aykunawan kay mayutaqa wakmanta chaninchapunqaku. ■

Ruranakuna

1. “Kinuwa, q’aya wata mikhuy” qillqasqata ñawinchaspa kay tapukuykunata kutichiy:

a ¿Imaynatataq allpa llamk’aq runata kinuwa tarpunankupaq Kamachikuqkuna yanaparimuchkanku?

ch ¿Imapaqtaq suyunchik Kamachikuqkuna kinuwa mikhunankupaq yanaparimuchkanku?

2. Kunanqa, “Chaku Cala Cala 2012” sutiyaq raymi allinta rurakusqa qillqasqata ñawinchay.

Ura tawa k’uchukunapi, imaraykuchus Cala Cala ayllupi kunan wata wik’uña astawan mirarqusqa, chaymanta iskay yuyayta qillqay:

Huknin yuyay

Iskaykaq yuyay

3. ¿Mayqin qillqasqawantaq urapi tapukuykunata kutichiwaq? Chay qillqasqata ñawinchaspa kutirqachiy:

a ¿Imaynataq kunanri Watanay mayu kachkan?

ch ¿Imatataq Kamachikuqkunari rurachkanku?

Manam
Pachamamallanchiktachu
khuyakuna.

Chiqaqtan ninki,
panay. Ununchiktapas
allintan chaninchana.

Unuqa kawsayniyuqmi

Anti suyu runapaqqa, unuqa runa hinam. Chakra Yapuy killapi ñawpaq paraqa chayraq paqarimuq wawa hinas kusikuyta apamun. Kay killapichus paran chayqa, allin wata kasqanta willakuspan llapan runata kusirichin. Qhapaq Raymi killapi paraqa qaparqachaspa rimaq wayna sipas hinañataqsi: illapakunantinsi raqhaqaqaspa, kay killapi paraqa chayamun. Pacha Puquy killapi parañataqsi ichaqa kuraq runa hina: sumaq llamp'ullata chayaspa achkhata wachananpaq allinta allpataqa chulluchin.

Mayupi unupas Pachamamapa kasqanraykus allin yupaychasqa. Mayukunas sirk'anhina, ununtaq yawarninhina. Sunqunmanta llusqimuspas tukuyta purimun. Upyanachus icha chakratachus qharpana kaptinqa, Pachamamatam ñawpaqta mañakuna. Mana hinaqa phiñakuspan ch'akipunmanpas icha llullata kamaspapas imaymanata apanman.

Chaykunaraykus, anti runawan unuwanga wakilla kawsakunku. Chakrakunata qharpaspa, runapa ch'akiyninta kutichispa allin kawsay qusqanraykus anchata yupaychanku. Hinallataqsi kallpacharikunanpaq, mana hayk'aq ch'akipunanpaq ima, unumanqa Haywariy nisqata qullankutaq. Chaypis llamapa yawarninta, kukata, aqhata ima qunku.

Ruranakuna

1.

IMAMANTAS KAY QILLQASQA ASWANTA RIMAPAYAWANCHIK, CHAYTA TARISUNCHIK

Rikusqachikhina, kay qillqasqaqa kimsaman t'aqasqa kachkan. Sapanka t'aqapim huk yuyay ilapanpa rantin kachkan. Hinaqa, ñawpaqta chay yuyataraq tarisunchik. Chaykunawanña ilapan qillqasqa imamantachus waswanta rimapayawanchik, chayta tarisunchik.

Yapamanta sapanka t'aqata ñawinchasunchik.

Anti suyu runapaqqa, unuqa runa hinam. Chakra Yapuy killapi ñawpaq paraqa chayraq paqarimuq wawa himas kusikuyta apamun. Kay killapichus paran chayqa, allin wata kasqanta willakuspan ilapan runata kusirichin. Qhapaq Raymi killapi paraqa qarpaqachaspa rimaq wayna sipas hinañataqsi: ilapakunantinsi raqhaqaqaspa, kay killapi paraqa chayamun. Pacha Puquy killapi parañataqsi ichaqa kuraq runa hina: sumaq llamp'ullata chayaspa achkhata wachananpaq allinta allpataqa chulluchin.

¿Imamantataq kay t'aqari rimachkan?

- Chakra yapuy killapi paraqa kusiqa wawakunahinan allin wata kasqanta willakun.
- Qhapaq raymi killapi paraqa, wayna sipaskuna hina kanku. Paraqa illapantin qaparispa chayamun.
- Pacha puquy killapi paraqa kuraq runahina kanku. Hawkalla paraspa allinta chakrata chullichin.

Kay yuyaykunamanta hurquspa, ilapan t'aqapa rantinta huk rimayllata qillqasun.

Para unuqa runahinam.

Kaymi Ilapan yuyaykunamanta huñusqa ch'ullallaman tukupun. Kaymi ñawpaq t'aqapi aswan qullana yuyay, parapa unuhina kasqanmanta willawasqanchikrayku.

Ñawpaq t'aqa

Kunanqa, Iskaykaq t'aqata ñawinchaspa ch'usaq tawa k'uchuta hunt'asun:

¿Imamantataq kay t'aqari rimachkan?

Mayupi unupas Pachamamapa kasqanraykus allin yupaychasqa. Mayukunas sirk'anhina, ununtaq yawarninhina. Sunqunmanta llusqimuspas tukuyta purimun. Upyanachus icha chakratachus qharpana kaptinqa, Pachamamatam ñawpaqta mañakuna. Mana hinaqa phiñakuspan ch'akipunmanpas icha llullata kamaspapas imaymanata apanman.

- Mayukunaqa pachamamapa kasqanraykun yupaychasqa kanku.
- Pachamamapa sirk'anhinan mayukunaqa ununkunataq yawarninhina.
- Mayu unu upyanapaq qharpanapaqpas Pachamamatam ñawpaqta mañakuna.

Kay yuyaykunamanta hurquspa, ilapan t'aqapa rantinta huk rimayllata qillqasun.

Iskaykaq t'aqa

Kunanqa, kimsakaq t'aqata ñawinchaspa ch'usaq tawa k'uchukunata hunt'asun:

¿Imamantataq kay t'aqari rimachkan?

Chaykunaraykus, anti runawan unuwanga wakilla kawsakunku. Chakrakunata qharpaspa, runapa ch'akiyninta kutichispa allin kawsay qusqanraykus anchata yupaychanku. Hinallataqsi kallpacharikunanpaq, mana hayk'aq ch'akipunanpaq ima, unumanqa Haywariy nisqata qullankutaq. Chaypis llamapa yawarminta, kukata, aqhata ima qunku.

Kay yuyaykunamanta hurquspa, llapan t'aqapa rantinta huk rimayllata qillqasun.

Kunanqa, sapanka t'aqapi qullana yuyata tarinchikña. Wakmanta kay yuyaykunata ura tawa k'uchupi qillqasunchik.

Para unuqa runahinam.

Kunanqa, kay kimsantin rimaykunamanta hurquspa, huk rimayllata qillqasunchik. Hinapim, imamantachus kay qillqasqa aswanta rimapayawanchik, chayta tarirqusunchik.

Kay qillqasqaqa aswanta rimapayawanchik:

chhaynaqa, imamantas kay qillqasqa aswanta rimapayawanchik, chayta tarinchikña.
Kaymantan QILLQASQAQA ASWANTA RIMAPAYAWANCHIK.

Munasqa masiyku,
ichapas kay mayt'upi
qillqasqakunapas ruranakunapas
munayniykichikpaq kanman
karqan. Kay qillqasqakunawanmi
musuq yachaykunata
tarinchik.

Kunanqa,
qamkunañataq huk
qillqasqakunata
maskhaychik. Ama
qunqankichikchu,
periódico, revista, afiche,
nisqakunapipas musuq,
munay willakuykuna
kanmi.

Equipo responsable UMC
Tania Pacheco Valenzuela (Coordinadora del Equipo de Evaluación)
Fernando Llanos Masciotti (Subcoordinador del Equipo EIB)
Jainor Saavedra Salas (Especialista Quechua)
Hermenegildo Espejo Apikai
Wilder Rodríguez Gonzales
Edgar Sanga Calamullo
Martín Talancha De La Cruz

Si usted tiene alguna pregunta, sugerencia o comentario sobre este material, con mucho gusto lo atenderemos en:

Calle Del Comercio N° 193, San Borja. Lima 41, Perú

<http://umc.minedu.gob.pe>

e-mail: medicion@minedu.gob.pe

Telf.: (01) 615-5840

